

Бағашаров Қ.^{1*}, Оспан Т.², Шалабаев Қ.¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Шет тілдері және іскерлік карьера университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: kudaiberdi1981@gmail.com

**ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМНІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӨРІНІСІ
ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ**

Бүгінде діни экстремизм қаупі әлемді үрейлендіріп отыр. Ол Қазақстанды да айналып өткен жоқ. Тәуелсіздік алған уақытта «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер» заңы негізінде діни сенімге еркіндік берілді. Осының нәтижесінде елімізге түрлі діни ағымдар ағылып келе бастады. Ол уақыттарда дінтанушы, исламтанушы мамандар тапшы болғандықтан, діни ағымдардың әрбірін саралауға мүмкіндік болмады. Соның салдарынан қазақ қоғамында да діни экстремистік әрекеттер көрініс бере бастады. Мақалада Р. Абдрашев, Е. Байдаров, Н. Байтенова, А. Избаиров, Е. Егоров, Е. Бекбосынов сынды білікті мамандардың сараптамаларын негізге ала отырып, тәуелсіздіктен кейінгі Қазақстандағы діни жағдайға шолу жасалып, діни экстремистердің әрекеттері, діни экстремизм белгілері, экстремист портреті, жастардың оларға еру себептері талданады және діни экстремизмнің алдын алу бағытындағы мамандар пікірі мен соған қатысты ойлар тұжырымдалады.

Түйін сөздер: дін, экстремизм, ислам, содырлар, терроризм, заң, діни бірлестіктер, діни экстремизмнің алдын алу, Қазақстан.

Bagasharov K.^{1*}, Ospan T.², Shalabayev K.¹

¹Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

²University of Foreign languages and Business career, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: Kudaiberdi1981@gmail.com

**Religious extremism and preventing ways
of religious extremism in Kazakhstan**

Religious extremism is one of the most dangerous and difficult to forecast the problem of our time. Being a member of world community, Kazakhstan has also faced with this challenge. After declaring independence, Kazakhstan adopted the Law «On Religious Activity and Religious Associations», which provides the right to freedom of conscience. This led to rise and spread of the sects or new religious movement in the country. Furthermore there were difficulties to study and analyze the religious situation in the country, due to lack of the experts in Islamology, theology in this period. In this regard, religious extremism has begun to spread to Kazakhstan. The article is based on the works of several scientists likes of R. Abdrashev, E. Baydarov, N. Baitenov, A. Izbaиров, E. Egorov, E. Bekbosynov. The article examines and gives a general definition on signs of religious extremism, a portrait of an extremist, the actions of religious extremists, and also analyzes the reasons for involving young people in extremist organizations and preventing ways of religious extremism.

Key words: religion, extremism, Islam, gunmen, terrorism, law, religious associations, prevention of religious extremism, Kazakhstan.

Багашаров К.^{1*}, Оспан Т.², Шалабаев К.¹

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²Университет иностранных языков и деловой карьеры, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: Kudaiberdi1981@gmail.com

Религиозный экстремизм и пути предупреждения проявлений религиозного экстремизма в Казахстане

На сегодняшний день религиозный экстремизм является одной из наиболее серьезных угроз в современном мире. Казахстан, являясь частью мирового сообщества, также столкнулся с этой проблемой. После обретения независимости в Казахстане был принят Закон «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях», который создал условия для реализации права на свободу вероисповедания. Это способствовало проникновению в страну множества религиозных течений. В связи с нехваткой исламоведов, теологов и религиоведов в этот период не было возможности изучить и проанализировать религиозную ситуацию в стране. В связи с этим религиозный экстремизм стал проявлять себя и в Казахстане. Основываясь на работах Н. Байтеновой, Р. Абдрашева, Е. Байдарова, А. Избаирова, Е. Егорова, Е. Бекбосынова, в статье рассматриваются признаки религиозного экстремизма, портрет экстремиста, действия религиозных экстремистов, а также анализируются причины вовлечения молодежи в экстремистские организации и пути профилактики религиозного экстремизма.

Ключевые слова: религия, экстремизм, ислам, боевики, терроризм, закон, религиозные объединения, профилактика религиозного экстремизма, Казахстан.

Кіріспе

КСРО кезеңінде атеисттік кезеңді бастан кешкен Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алып, дербес мемлекеттігін құрғаннан бастап Конституция негізінде дінге еркіндік беріп, діни жаңғыруды бастан кешті. «Дін – бүгінгі күні жалпы адамзат өркениеті мен мәдениетінің дамуына үлкен әсер етіп отырған әлеуметтік феномен деп айтуға толық негіз бар. Біздің еліміздің ерекшелігі біз көпэтностық, көптілді және көпконфессионалды болғандықтан, бүкіл посткеңестік кеңістікте сияқты, исламмен қатар басқа діндер де жаңғырып, дами бастады» (Байтенова: 77). Қазіргі әлемнің, оның ішінде қазіргі Қазақстанның міндеті жалпы адамзаттық, гуманистік және толеранттылық құндылықтарды, конфессияаралық келісім, диалогты ғасырлар бойы әлемдік және дәстүрлі діндердің негізгі принциптері мен қағидаларын қазіргі жалпыәлемдік, адамзаттық өркениеттегі бейбітшілікті сақтап қалу үшін, сан алуан этностары мен конфессиялардан тұратын көптеген мемлекеттердің бейбіт қатар өмір сүруі үшін белсенді пайдалануға саяды (Қазіргі Қазақстандағы...: 9).

Зерттеу жұмысының әдістемесі

Мақалада Қазақстанда орын алған діни экстремизм көріністері хақындағы негізінен отандық зерттеушілердің тұжырымдамалары бағамдалды. Сонымен қатар, тарихи анализ,

компаративистикалық, жүйелі талдау әдістері қолданылды.

Нәтижелері және талқылау

Өз саясатын ұлттар арасындағы татулыққа, конфессияаралық бейбіт қатынастарға негіздеген жас мемлекетке тәуелсіздіктің алғашқы жылдары-ақ түрлі діни ағымдар ағылып келе бастағаны белгілі. Өз уақытында бұған мамандар үлкен алаңдаушылық білдірді. «Қазақстан Республикасының «Діни наным-сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» заңын басшылыққа алған әртүрлі діндер мен діни бағыттардың өкілдері елімізде күннен-күнге көбейіп барады. Арасында өз мақсаттарын жүзеге асыру үшін миссионерлікпен айналысып жатқандары да аз емес. Бір қауіп төндіретін жайт – дін жайында жеткілікті білімі болмаған адамның кейбір қоғамға жат діни ағымдардың шырғауына түсіп қалу мүмкіндігі» (Қонар: 3). «Дін мәселелері қоғам мен мемлекет үшін аса маңызды да күрделі. Дін қоғам өмірінің барлық жақтарына әсер етіп, қоғамдық дамуға зор ықпал етеді... Қазіргі Қазақстан жағдайында дәстүрлі діндер болып есептелінетін сүнниттік бағыттағы Ханафи мазхабы мен христиандықтың православиелік бағытымен қатар әртүрлі жалған, деструктивті, террористік бағыттағы діни ұйымдардың кең етек жаюы, қоғамдық өмірдің барлық салаларына белсенді түрде әсер етуі бүгінгі күні көпшілікті қатты ойландырып, толғандырып отыр» (Дінтану негіздері: 4).

«Дәстүрлі діндер деп, бірнеше ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрі, діни әдет-ғұрыптары, отбасылық қарым-қатынасы және белгілі бір ұлттың дәстүрлі өмір сүру формасы мен мәдени құндылықтарын жоққа шығармай, өз ілімдері тұрғысынан қабылдап, оған қарсы келмей, ұрпақтан-ұрпаққа мұра етіп қалдыратын ерекше құбылыс. Бірақ, дәстүрлі діндерге деген әр қоғамда әртүрлі көзқарастар туындауы мүмкін, оған мысал Ресейде дәстүрлі дін саналатын православия Жапонияда дәстүрлі саналмауы мүмкін немесе керісінше болуы да ықтимал. Ал дәстүрлі емес діни қозғалыстар қоғамда тарихи-мәдени тұрғыда қалыптасқан құндылықтарды, салт-дәстүрлерді танымайтын, оны жоққа шығаратын негізгі діндерден бөлініп шыққан діни ағым» (Нүсіпханұлы). Алғашында елімізде теріс ағымдар «секта» деп аталса, кейіннен олар «теріс діни ағымдар», «дәстүрден тыс діни ұйымдар», «жаңа діни бірлестіктер» секілді атаулармен атала бастады. Түрлі діни ағымдардың Қазақстанда еркін жұмыс атқаруының негізгі себептерінің бір 1992 жылы қабылданған алғашқы дін туралы заң болды. Ол заң бойынша он адамның басы қосылса, діни бірлестік ретінде тіркеле алатын. Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетіне қарасты Философия және саясаттану институты дінтану бөлімінің қызметкері Еркін Байдаровтың түсіндіруінше, дәстүрден тыс діни ағым салыстырмалы түрде алғанда, жергілікті халыққа жат, беріде пайда болған діни ұйымдар. «Оларды қалай тануға болады?» деген сұраққа ол мына белгілерді атап көрсетеді: біріншіден, ондай ұйымның басында айтқанына иландыра алатын, өзіне Құдайдан ерекше қабілетін дарыған не аян берілетін харизмасы мықты көсем тұрады; екіншіден, лидер өзінше ерекше «отбасы» не қауым құрады да сол отбасының әкесі болып табылады; үшіншіден, лидер баршаға ортақ жүріс-тұрыс ережелерін бекітеді, бірақ оны өз ұстануы міндетті болмайды; төртіншіден, қауым мүшелері бұл өмірге өткінші, ақырзамандамыз деген оймен жалған деп қарайды, көбіне дүниеден бас тартады әрі тұрғылықты мекен-жайларын жиі ауыстырады; бесіншіден, қауым мүшелерінің әрбір іс-әрекеттері қадағаланатын арнайы техника қолданылады, сыртқы әлеммен байланыс шектеледі; алтыншыдан, жаңа мүшелерді қауымға бейімдейді, оларға арнайы психологиялық манипуляция жасаудың техникасы, психотерапия қолданылады (Асан: 25-26). «Дәстүрлі емес ағымдар мен деноминациялар олардың басым көпшілігі дүниетанымдық кеңістікті өздерінің

«керемет» идеологияларымен толтырып, белсенді психологиялық шабуыл арқылы отандастарымызды қатарларына тартуда. Елімізде ежелден-ақ сіңіскен Ислам дінінің тамырына балта шаппақ болып, өздерінің «жаңа діндерін» орнатпақ әрекеттерін жүргізуде. Олар тіптен түрлі клубтар, мәдени-спорттық, сауықтыру орталықтары ретінде ашылып, бостандықты теріс бұрмалап, қоғамда тартыстар алғышарттарына жағдай туғызып отыр. Әсіресе исламдық бағыттағы радикалдық діни ағымдардың дәстүрлі дін өкілдерін ығыстырып, фанатизм, экстремизм, радикализм сияқты теріс ағымдарды насихаттап, соның салдарынан еліміздің көптеген аймақтарында діни негізде түсініспеушіліктер туындатып отыр» (Қайыркен). Қазақстанда діни экстремистік әрекеттердің көрініс беруі осы дәстүрден тыс діни ағымдардың көптеп келуімен әрі белсенді әрекет жасауымен тығыз байланысты. «Экстремизм әртүрлі мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне нұқсан келтіріп қана қоймай, дінаралық жағдайдың ушығуына да себепкер болуда. Олар қай діннің атынан белсенділік танытса, бәрінен де көп зиян шегетін сол дін. Экстремистер адамдардың дінге деген құрметі мен сенімін өз мақсаттарына кеңінен пайдалана отырып, дін үшін әрекет етіп жүргендей көрінуге тырысады» (Назарбек: 213). «Экстремизмнің бірінші белгісі адамның надандыққа, көрсоқырлыққа негізделген өз көзқарасы, пікірінің орындалуын табанды түрде талап етуі. Мұндай адамдар басқа көпшіліктің қажеттіліктері мен ақиқи жағдайын түсінбейді немесе түсінгісі келмейді. Экстремистердің екінші себебі, олардың ешбір қажеті болмаса да әр істе шектен тыс шығып кетуге бейім тұруы. Басқаларды да осыған итермелейді. Нәтижесінде адамдар арасындағы қалыпты қарым-қатынас бұзылып, қоғамдағы үйлесімді тіршілік арнасынан ауытқып, әлеуметтік толқулардың тууына себеп болады. Экстремистік көріністің үшінші түрі, сырт көзге байқалмайтын, адамдарға деген күдік пен сенімсіздіктен туады» (Ислам: 45). Отандық зерттеуші Н. Әлдіжанованың пайымынша, қазіргі жаһандану заманында экстремизмнің келесі түрлерін атап өтуге болады: Антижүйелік экстремизм – ең көп тараған түрі. Діни ұйымдардың саяси күшке ие деңгейін мойындамайтын оппозиция мен билік арасындағы қақтығыс (Алжирде). Этникалық экстремизм – түрлі этностардың қоғамда басты доминант болуына бағытталған әрекет ретінде қарастырылады. Секталық экстремизм – өзінің бақылауға түспейтін және айқын еместігі себептерінен діни экстремизмнің

бірден-бір қауіпті нысаны. Діни экстремизм (антиконфессионалды) – қоғамда діни құндылықтарды күштеп тарату тәсілі арқылы, зайырлы мемлекеттің діни ұйымдарын шетке ығыстыра отырып, өз ықпалын жүзеге асырады. Саяси экстремизм – саяси бірлестіктер арасында халықаралық немесе ішкі мемлекет топтарының қақтығыстарында көрініс табады (Альджанова). Отандық ғалым А.К. Избаиров «Религиозная политика в Казахстане» атты мақаласында тәуелсіздіктен кейінгі рухани жағдайға кеңкөлемді сипаттама беріп, діни жаңғыру кезеңін төртке бөліп көрсетеді. Айтуынша, бірінші кезең 1989–1993 жылдар. Бұл тәуелсіздік алып, этникалық, конфессиялық айқындалу үрдісі жүрген уақыттар. Мүфтият құрылып, мешіттер салынып, исламдық мекемелер ашылып, фундаментальді формада исламға бетбұрыс оянған кезең. Ең үлкен ерекшелігі, мұсылмандар арасында ғұрып атқаруда түрлі көзқарастар туындап, сыртқы күштердің ықпалы күшейе бастағанымен сипатталады. Екінші кезең 1993–1997 жылдар. Посткеңестік кеңістікте ислам факторы инерциялық фаза ретінде сипат алды. Негізгі ерекшелік, исламдық білім алуға деген құлшыныс артты, шетелдердегі исламдық орталықтармен байланыстар күшейді, мұсылмандар өзара мектебіне қарай бөліне бастады. Бос тұрған діни-саяси вакуум ішкі, сыртқы факторлардың әсерімен исламдық ілімдер арқылы тола бастады. Діни басқарманың мамандары жеткіліксіз болғандықтан, өзге елдерде оқып келген мамандар сол орынды толтыра бастады. Әсіресе, исламдық білім саласында түріктердің ықпалы күшейді. Үшінші кезең, 1997–2000 жылдарда мұсылмандардың аймақтық белсенділігі артты. Түрлі фундаменталистік, сопылық ағымдар, атап айтқанда, пәкістандық Таблиғ жамағат және т.б. Төртінші кезең, 2000–2004 жылдарда осы уақытқа дейін мемлекет дін істеріне араласпау саясатын ұстанып, тек Конституцияға қайшы әрекеттерді айыптаумен шектелген болса, ендігі жерде дін саласына мемлекеттік бақылауды күшейтті. Дін ісінде мемлекеттік органдар кімнің неге жауапты екенін білмегендіктен, дін мәселесі тіптен ушыға берді. Осындай жағдайларда а) негізгі тұрғындардың діни сауатсыздығы мен этно-мәдени ислам дәстүрінің қалыптаспағандығы; ә) діни мамандар тапшылығы, діни білім беру үрдісінде сыртқы фактордың әсері; б) діни көптірлілік кеңістігінде ішкі исламдық ағымдардың бір-бірімен қайшылығы; в) түрлі діни топтардың басымдыққа ұмтылуы, кей жағдайларда ресми

мүфтиятқа қарсы салмақтағы күш болуы секілді жағдайлардан діни экстремизмге алғышарттар қалыптасты (Избаиров: 75-80). Саясаттанушы Ерлан Қарин «Терроризм в Казахстане: от виртуального к реальному» атты мақаласында Қазақстанда терроризмнің ертеректе көрініс бергеніне назар аудартады. 1992 жылы Шымкент әуежайында тұтқынға адам алу, 2000 жылы Алматыда қаруланған экстремистік топты жою операциясы. Айтуынша, жергілікті экстремизм мен терроризмге қылмыстық сипат тән (Асан: 39). Ресей зерттеушісі Е.Н. Егоров мына жағдайлардың да діни экстремизмге негіз қалағанын айтуда: «... Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы ұстанымының пассивті болуы, исламизмге қарсы салмақ ретінде дәстүрлі исламды белсенді насихаттаудан тартынуы; ислам мемлекеттері (Кувейт, Түркия, Сауд Арабия) тарапынан идеологиялық экспанция орын алуы және қазақстандық жастардың діни білім алу үшін шетелдердегі діни оқу орындарына кетуі; байлар мен кедейлер арасының тым алшақтауында радикалдар өз мақсатына пайдаланды; ауылдық жерлердегі жастар арасындағы жұмыссыздық пен діни сауатсыздық. Жастар қалаға барып, жұмыс табуға қиналғанда, исламшылдар оларға қолдау білдіріп, әділеттілік, теңдік және өркендеуге уәде беріп жатты. ҚР Ұлттық қауіпсіздік қызметінің мәліметінше, экстремистер құрығына түсіп жатқандардың 80 пайызын жұмыссыз жастар құрауда (Егоров: 96). Қазақстанда дінге бет бұрғандардың басым бөлігін жастар құрағанмен, экстремистер қатарына қосылып жатқандар да негізінен жастар. «Радикалды ағым өкілінің айтқанына еріп кетуі не себепті?» деген сауалға теолог Е. Ағыбайұлы мынандай жауап айтқан: «Діни насихаттың кемдігі емес, діни білімнің таяздығынан. Бұл – бірінші фактор. Екінші фактор – діни радикалды идеологияның жастар арасында көп таралуы. Үшіншіден, отбасы институтының әлсіздігі» (Сімәділ). Аурумен күресу үшін әуелі аурудың бар екенін мойындаған жөн десек, діни экстремистік әрекеттердің Қазақстанда бар екенін Ұлттық қауіпсіздік қызметі де, Елбасы да әр кез тілге тиек етіп, оған қарсы шара қолдану қажеттігін айтып келеді. Нұрсұлтан Назарбаев «Сындарлы он жыл» атты кітабында былай деуде: «Фундаменталистер мен экстремистердің мақсаты – Қазақстанның мұсылман халқы. Осы орайда Қазақстанда үш мыңнан астам діни топтың, 40-тан аса діни мәзһабтың ұйғарымымен «Терроризммен күрес жүргізу ұйымы» ұйымдастырылды» (Байтенова). Қазақ-

станда орын алған діни экстремистердің әрекеттеріне нақтырақ тоқталар болсақ, 2011 жылдың 31 қазанында Атырауда екі жарылыс орын алды. Прокуратура «терроризм» бабы бойынша қылмыстық іс қозғады. Жарылысты «Жунд әл-халифат» радикалды қозғалысы өз мойнына алды. 2011 жылдың 12 қарашасында радикалды исламшылар Тараз қаласында террорлық акт жасады. Нәтижесінде 7 адам қаза тапты. Бесеуі құқық қорғау органы өкілдері болды. 2012 жылдың 13-14 тамызында Іле Алатау ұлттық паркінде массалық бірнеше кісі өлімі орын алды. «Хизбут Тахрир ұйымы террорлық актілер жасамады, жанкештілерді пайдаланып, құқық қорғау органы өкілдеріне шабуылдамады. Алайда олар әлеуметтік теңдікті, ұлттық байлықты тең бөлісу секілді идеяларын белсенді үгіттеп, провинциядағы кедей адамдарды өздеріне тартты. Байқалғандай, елімізде діни экстремизм көріністері көп жағдайда исламдық әсіре ағымдармен байланысты. Н. Байтенованың пікірінше, елімізде «Хизбут Тахрир», «Таблиғи жамағат» сияқты радикалды ұйымдардың өкілдері көбейді. Олар насихаттап жүрген Конституциямызға қарсы уағыздар қазір қазақстандықтарға таңсық болудан қалды. Егер де жоғарыда аталған радикалды ұйымдар дәл осы қарқынмен тарала берсе, ол Қазақстан халқының ортақ мемлекеттік мәдениетке бірігуіне, демократиялық реформалардың халық санасында орнығуына әжептәуір кедергі болады (Байтенова). М. Исахан да уахабшылардың әсіре көзқарастары қазақ қоғамына үлкен қауіп төндіріп отырғанын, заңмен тыйым салмаған жағдайда болашақта салдары нашар болатынын былай деп болжауда: «Егер, Қазақ қоғамында уахабшылдық қозғалыс үстемдікке ие бола қалса (Құдайым оның бетін ары қылсын), халқымыздың мың жылдан бері ұстанып келе жатқан дәстүрлі сүнниттік бағыттағы Ханафия мазхабының канондық қағидалары күйреуге ұшырап, Ханафия-Матурудия сенім-наным негіздері күпірлікке баланады. Алаш қауымының сан ғасырлық мәдениеті мансұқталып, ұлтымыздың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы «ширкке» теңестіріледі. Тек илаһи абсолюттік үкімдер (нақл) басшылыққа алынып, заманауи құндылықтарды қорғауға бағытталған мемлекеттік нұсқа жүйесіне мойынсұну күпірлік саналады. Діни бостандықты паш етуші мемлекеттің зайырлық тұрпаты терістеліп, оның орнына жалаң теократиялық сипаттағы тирандық билік орнайды. Демократия, жариялық, адам құқығы т.б. құндылықтар аяқасты етіліп, Қазақияның боз бетеге, сұр соқпағы қанға бөктіріледі. Ең

бастысы, ұлт және мемлекет ретінде ішкі мәнінен айырылған араби сипаттағы әйтеуір бір қауым болып күн кешуіміз ғажап емес. Ендеше, Алаш баласын алдағы уақытта зор қасіретке ұшыратар уахабшылдық ілім бізге соншалықты несімен құнды болып отыр? Неге пышақ кесті тыйым салмаймыз?» (Исахан). Ресей зерттеушісі Е.Н. Егоров Қазақстанда дәстүрлі емес исламдық негізінен екі бағыт қалыптасқанын айтады: «Қазақстанда дәстүрлі емес исламдық ағымдардың негізгі екі бағыты қалыптасты. Сәләфиттер (өздерін сәләфи деп атайтын уахабилер) және Құраниттер. Құраниттар тек Құранға сенім артып, хадистерді жоққа шығарады. Сәләфиттер болса, сенімді қазақтың дәстүрлі мәдениетінен туындаған барлық жанашылдықтардан тазартуға шақырады» (Егоров, 95). Отандық ғалым Р. Абдрашевтың пайымынша, 2011 жылы Атырау, Жамбыл, Ақтөбе облыстарында орын алған оқиғалар республикада халықаралық терроризм барын байқатты. Ел мемлекет пен адамзатқа қарсы әрекеттен, нақтырақ айтқанда, тұтқынға адам алу, құқық қорғау өкілдерін ашық өлтіруден террордың түрлі формаларына куә болды. Бұдан Қазақстандағы терроризмнің ерекшелігі құқық қорғау органы өкілдеріне қарсы бағытталғандығын көреміз. Бұл үдерісте негізгі рөлді әлемдік билік үшін күресте терроризмді өршітіп отырған әлемдік тенденциялар ойнады (Абдрашев: 79). «Өкінішке орай, 2011 жылғы терактілер дін саласына мемлекеттің бақылауды анағұрлым күшейтуі керектігін, ал Қазақстан үшін дәстүрлі дінге мемлекеттің қолдау білдіруі тиістігін байқатты» (Егоров: 98). Елбасы Сәләфи ағымымен байланыстырған Ақтөбедегі оқиғаға «Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету» жобасының нәтижесінде талдау жасаған Бас прокурор Ж. Асановтың пікірінше, радикалдың әлеуметтік-психологиялық портретін айқындау кезінде оның исламға шала сауатты, құран оқымаған, мемлекет, отбасы құндылықтарына көңіл бөлмейтін, кәдімгі бандитке не маргиналға ұқсастығы білдірілді (Портрет...). Қазақстанда діни экстремизмнің тағы бір көрінісі отандастардың Сирияға кетіп, жихад деп сондағы соғысқа қатысу жағдайлары болды. Дін істері комитетінің төрағасы Ғалым Шойкиннің пікірінше, жастардың Сирияға кетуіне интернет кеңістігіндегі ақпараттар себеп. «Шетелдегі жағдайлар интернет арқылы халыққа тарауда. Жастарымыз интернеттегі бейнероликтерді көріп радикалдануда». Профессор Досай Кенжетай болса, негізгі себеп көп жанұялардың әлеуметтік-

экономикалық жағдайына байланысты деп қарастырады. «Көп жастар ақша үшін соғысқа кетуде». Ол бұған қоса мемлекет діннің қоғамға қатысты жағын талқылауы керек деген пікірде. «Пайғамбар мұсылман қоғамын Меккеден Мәдинаға көшірді. Ал радикалданғандар өзінің Қазақстаннан Сирияға кетуін пайғамбар сүннеті деп қарастыруда. Олар тағут деп есептеп, республика жүйесін мойындамайды. Тағут деп Алланың шаригатына қайшы шайтани жүйені айтады. Сөйтіп өздерінше хижра жасағылары келеді (Рысбекова). 2012 жылдың 14 желтоқсанындағы Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы «қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Мемлекет пен азаматтар радикализмнің, экстремизмнің және терроризмнің барлық түрлері мен бой көрсетулеріне қарсы біртұтас шеп құруға тиіс», сондай-ақ «біз қоғамда, әсіресе, жастар арасында діни экстремизм профилактикасын күшейтуіміз керек» делінген (Бекбосынов). Бүгінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2004 жылдан бастап әр жылдардағы шешімі негізінде мына діни ұйымдардың Қазақстан Республикасындағы қызметіне тыйым салынды: «әл-Каида», «Шығыс Түркістандағы исламдық қозғалыс», «Өзбекстандағы исламдық қозғалыс», «Күрд Халық Конгресі», «Асбат әл-Ансар», «Мұсылман бауырлар», «Талибан» қозғалысы, «Бозғұрт», «Орталық Азиядағы Жамаат мұжахидтар», «Лашкар-и-Тойба», «Әлеуметтік реформалар Қоғамы», «АУМ Синрикё», «Шығыс Түркістанды азат ету ұйымы», «Түркістан ислам партиясы», «Хизб-ут-Тахрир» діни-саяси партиясы, «Ата жолы» және (немесе) «Ақ жол» ұйымы, «Таблиғи жамағаты» діни ұйымына, «Ат-такфир уаль-хиджра».

Еуропа елдері экстремизм, терроризммен күресте төрт негізгі бағытта жұмыс жүргізеді. Әуелгісі, экстремистер мен террористерге қаржы аударып отырған қаржы ағымын анықтап, соларға тосқауыл қояды. Екіншісі, осы саладағы ұғымдық база мен заңдарды жаңалап, жасап отырады. Үшінші бағыт – жекелеген елдердің құқық қорғау органдарымен өзара ықпалдастықты арттыру. Төртінші бағыт соттараралық ынтымақтастықты жақсартуға қатысты. Қазақстанда да осы төрт бағытта экстремизмнің алдын алуға бағытталған жұмыстар кешенді жүруде. 1999 «Терроризммен күрес» туралы заң қабылданса, 2005 жылы «Діни экстремизмнің алдын алуға бағытталған» заң қабылданды. Терроризм мен экстремизмді насихаттағаны үшін

жаңа Қылмыстық Кодекстің 254-бабына бас бостандығынан айырумен қатар мүлкін тәркілеу енгізілді. Терроризмге сыбайластығы үшін (256-бап) бұрын 5 жыл бас бостандығынан айыру көзделсе, қазір мүлкін тәркілеумен қосып 7 жыл белгіленген. Қылмыстық кодекстің 73-бабы бойынша егер адам өліміне әкелген болса, мерзімінен бұрын бостандыққа жіберу терроризм мен экстремизм бойынша сотталғандарға жүрмейді. 2011 жылы 11 қазанда Назарбаев «Діни қызмет және діни бірлестіктер» туралы заңға қол қойды. Бұл заң бойынша мемлекеттік мекемелерде, мектептерде, түрмелер мен министрлікте дәстүрлі мұсылмандық құлшылыққа және діни негізде партия құруға тыйым салынды. Пәтер аралап, діни әдебиет тарататын радикалды ағымдардың алдын алу мақсатында мемлекеттік билік органдары анықтаған арнайы орындар мен культті ғимараттардан өзге орындарда діни әдебиеттерді таратуға тыйым салынды. Діни бірлестіктер мемлекеттік және жергілікті деңгейде қайта тіркеуден өтуге міндеттелді. Жергілікті деңгейде тіркеуден өту үшін діни бірлестік Әділет министрлігіне нақты мекенжайын әрі кем дегенде 50 мүшесінің аты-жөнін нақтылап өтініш білдіру тиіс болды. Егер діни бірлестіктің республикалық не аймақтық деңгейге мүше саны жетпесе, өзі тіркелген жергілікті жерде ғана қызмет атқарды. Республикалық деңгейде тіркелу үшін 5000, ал аймақтық деңгейде жұмыс істеу үшін 500 мүшесін көрсетуі тиіс болды. Тіркелгісі келген діни ұйымның барлық құжаттары дінтану сараптамасынан өтті. Бұған қоса, Дін саясатын жүргізудің 2013–2017 жылдарға арналған Тұжырымдасы бекітілді. Бағдарламаның ұтымдылығы мына үш негіз бойынша бағаланды: Біріншісі, 2017 жылға қарай Қазақстан халқы деструктивті діни ұйымдар мен терроризмнің қаупін 99 пайыздық деңгейде сезінуі керек және Қазақстан мәдениеті мен дәстүріне сәйкесуі тиіс. Екіншіден, 2017 жылға қарай алдын алу шаралары бойынша, терактілердің 95-100 пайызына жол бермеу. Үшіншіден, 2017 жылға қарай тиісті органдар мен ел тұрғындары болуы мүмкін терактілердің салдарын 100 пайызға қысқартып, жоюға дайын болуы тиіс. Бүгінде Дін саясатын жүргізудің 2017–2020-ға арналған бағдарламасы жалғасуда. Ол да дінді деструктивті мақсатта пайдалануға жол бермеу, мемлекеттің зайырлы сипатын сақтауға арналды. Республика бойынша белсенді жұмыс жасап жатқан Ақпараттық түсіндіру топтары да мемлекеттік мекемелерді діни экстремизмнен сақтандыруда. Діни экстремизмнің

алдын алу және одан сақтандыруда республика көлемінде кешенді шаралар атқарылуда. Атап айтқанда, халықтың діни сауаттылығы мен патриотизмін көтеру; ақпараттық түсіндіру жұмыстарының пәрменділігін арттыру; экстремизм мен секталарға қарсы үкіметтік емес ұйымдардың пәрменді жұмысына ықпал ету, экстремизм мен терроризмді зерттеуді қолдау; экстремизм мен терроризммен айналысатын мемлекеттік орган қызметкерлерінің дайындық деңгейін көтеру, антитеррорлық бөлімдердің заманауи арнайы техникамен жабдықталуына жағдай жасау; қалалық және ауылдық жерлерде қауіпсіздік қызметінің жұмысын жақсарту; интернет кеңістігіндегі діни сайттарға мониторинг жүргізіп отыру; қалада бейнебақылау камераларының санын арттыру; мектеп оқушыларының дінтанулық сауатын көтеру; елдегі жағдайы нашар мекендердің экономикалық әл-ауқатын көтеру және т.б. Отандық зерттеуші Е. Бекбосынов экстремизммен күресте исламтанушы, дінтанушы мамандарға «Салыстырмалы фикһ», «Зайырлы құқықтық жүйе мен ислам құқықтық жүйесі» сынды жаңа пәндер оқыту қажеттігін жақтайды: «Осы дәрістер аясында діни радикализм, діни экстремизм және діни сипаттағы терроризмнің алдын алу мәселелері бойынша тиісті түсіндіру жұмыстарын жүргізуге болады. Өз кезегінде құқық қорғау органдары мен өзге жоғары оқу орындарының қызметкерлерімен кездесуді жиі өткізгені жөн. Осындай кездесулерде «экстремизм мен діни экстремизмнің өзара арақатынасы», «дін және діни экстремизм», «такфир, жиһад, шаһид», «күнә және қылмыстық кінә дегеніміз не?» және т.б. тақырыптар төңірегінде болғанын дұрыс есептейміз. Сонымен бірге кейбір молдалар, халық және құқық қорғау қызметкерлері арасында түсінбеушіліктерді ту-

дырып жүрген «эксгумация», «суицид» және т.б. мәселелерге жіті назар аударып, өзара түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет» (Бекбосынов). Н. Байтенованың пікірінше, экстремизмге қарсы күрестің бірден-бір жолы – олар туралы өз уақытында шынайы мәлімет беру. Бұл жерде әрине күнделікті ақпарат құралдарының рөлі өте жоғары. Әйтсе де, жасөспірім балалар үшін ақпарат құралдарының беретін мәліметі де жеткілікті емес. Секталардың, экстремистік топтардың қаупі туралы жастарды көбірек хабардар етіп отыру қажет. Ол үшін барлық мектептерде «Дінтану» сабағымен қоса мамандар қауіпсіздік сабақтарын өткізіп, онда экстремистік топтарды, тоталитарлық секталарды қалай білуге болатынын түсіндіріп, олардан қалай сақтану жолын көрсетіп отырулары керек (Байтенова).

Қорытынды

Діни экстремизмнің Қазақстанда орын алуы қылмыстық сипат алуымен ерекшеленеді. Бүгінде Қазақстан Республикасы аумағында діни экстремизммен күрес қарқынды жүруде. Діни экстремизмнің алдын алуда бұдан басқа да мына жағдайларды атап көрсетуге болады: діни сауаттылықты көтеру, мешіттер жанындағы діни сауат ашу курсының жұмыстарын жетілдіру, жастармен кездесулер жиі өткізіп, әсіре діншіл ағымдардың іс-әрекеттерін әшкерелеп отыру, исламның ғылыми-ағарту бағытына серпін беру, дін мен дәстүр біртұтастығын кең түсіндіру, жастарға ұлттық менталитет пен мәдениетті дәріптеу, ақпараттық түсіндіру топтары жұмыстарының сапасын арттыру, болашақ исламтану, дінтанушы мамандарды жекелеген діни ағымдарды ғылыми-зерттеуге, мамандануға бағыттау және т.б.

Әдебиеттер

- Абдрашев Р. М. (2014). К вопросам концепции борьбы с терроризмом в Республике Казахстан // Вестник Сибирского юридического института ФСКН России. №1 (14). – Красноярск.
- Альджанова Н. Діни экстремизм мен терроризмнің таралу себептері // <http://gylymordasy.kz>. Қаралған уақыты: 30.04.2018
- Байтенова Н. (2018) Діни экстремизм және оның алдын алу жолдары // <http://kazislam.kz/islam/item/863-eIslam>. (Қаралған уақыты: 03. 05.2018.)
- Бекбосынов Е. Діни білім беру жүйесінің діни экстремизмнің алдын алудағы кейбір қырлары // <http://kazislam.kz/qazaqstandagy-islam/ishki-kategoriyalar/islam-zh-nindegi-zertteuler/item/344-eislam>
- Байтенова Н.Ж., Құлсариева А.Т., Құрманалиева А.Д., Рысбекова Ш.С., Бейсенов Б.Қ., Борбасова Қ.М., Затов Қ.А., Демеуова А.А., Абжалов С.У., Мейрбаев Б.Б., Шубаева Ү.Қ., Дүйсенбаева А. Дінтану негіздері: ЖОО-ға арналған оқулық. (2015). –Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 150 б.
- Егоров Е.Н. (2014). Исламский радикализм в Казахстане: стратегия противодействия // Научное мнение. №6. – Санкт-Петербург.

- Избаиров А.К. (2007). Религиозная политика в Казахстане // Россия и мусульманский мир. №12 (186).
- Исахан М. (2018) Сәләфизм қашан пайда болды, Қазақстанға қалай келді? // <http://www.qamshy.kz/article/salafyzm-qashan-payda-boldi-qazaqstangha-qalay-keldi.html>. Қаралған уақыты: 03.05.2018.
- Ислам. (2010). Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна.
- Қазіргі Қазақстандағы жаңа діни ұйымдар. (2010). – Алматы.
- Қайыркен А. (2018) Қазақстанда радикалдық ислам бағытындағы ағымдардың кең таралуы // <http://kazislam.kz/basty/item/858-eIslam>. Қаралған уақыты: 03.05.2018.
- Қонар С. (2011). Діндер тарихы: оқу құралы. – Алматы.
- Назарбек К. (2011). «Ислам экстремизмнің идеологиялық тамырлары» // Тәуелсіз Қазақстанның 20 жыл дамуындағы мәдениеттанулық ғылым. Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы.
- Нүсіпханұлы Т. (2018) Деструктивті діни ағымдар туралы түсінік // <http://kazislam.kz/maqalalar/item/12878-destruktivti-dini-a-yndar-turaly-t-sinik>. Қаралған уақыты: 03.05.2018.
- Портрет экстремиста // <http://kazislam.kz/ru/basty/item/12034-portret-ekstremista>. Қаралған уақыты: 04.05.2018.
- Рысбекова Ш.С., Базарбаев Б. Религиозная ситуация в Казахстане: проблема диалога религии и государства // <https://articlekz.com/article/15133>. Қаралған уақыты: 03.05.2018.
- Сімәділ Қ. (2018) Діни радикалдар және имам уағызы // <http://qazaqadebieti.kz/7239/dini-radikal-dar-zh-ne-imam-ua-yzy>. Қаралған уақыты: 03.05.2018.

References

- Abdrashev R. M. (2014). K voprosam konsepsii borby s terrorizmom v Respublike Kazahstan // Vestnik Sibirskogo uridicheskogo instituta FSKN Rossii. №1 (14). – Krasnoyarsk.
- Aldjanova N. Dini ekstremizm men terrorizmnin taralu sebepteri // <http://gylymordasy.kz>. Qaralghan uaqyty: 30.04.2018.
- Baitenova N. Dini ekstremizm jane onyn aldyn alu joldary // <http://kazislam.kz/islam/item/863-eIslam>. (Qaralghan uaqyty: 03.05.2018.)
- Bekbosynov E. Dini bilim beru juiesinin dini ekstremizmnin aldyn aludagy keibir qyrlary // <http://kazislam.kz/qazaqstandagy-islam/ishki-kategoriya/islam-zh-nindegi-zertteuler/item/344-eislam>
- Dintanu negizderi. (2015)/Baitenova N.J., Qulsarueva A.T., Qurmanaliev A.D., Rysbekova SH.S., Beisenov B.Q., Borbasova Q.M., Zatov Q.A., Demeuova A.A., Abjalov S.U., Meirbaev B.B., Shubaeva U.Q., Duisenbaeva A.: JOO na arналган оқулық. – Алматы.
- Egorov E.N. (2014). Islamskii radikalizm v Kazahstane: strategiya protivodeistvia // Nauchnoe mnenie №6. – Sankt-Peterburg.
- Избаиров А.К. (2007). Религиозная политика в Казахстане // Россия и мусульманский мир. №12 (186).
- Исахан М. Сәләфизм қашан пайда болды, Қазақстанға қалай келді? // <http://www.qamshy.kz/article/salafyzm-qashan-payda-boldi-qazaqstangha-qalay-keldi.html>. Qaralghan uaqyty: 03.05.2018.
- Ислам. (2010). Энциклопедиялық анықтамалық. Аруна. – Алматы.
- Қазіргі Қазақстандағы жаңа діни ұйымдар. (2010). – Алматы.
- Қайыркен А. Қазақстанда радикалдық ислам бағытындағы ағымдардың кең таралуы // <http://kazislam.kz/basty/item/858-eIslam>. Qaralghan uaqyty: 03.05.2018.
- Қонар С. (2011). Діндер тарихы: оқу құралы. – Алматы.
- Назарбек К. (2011). «Ислам экстремизмнің идеологиялық тамырлары» // Тәуелсіз Қазақстанның 20 жыл дамуындағы мәдениеттанулық ғылым. Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы.
- Нүсіпханұлы Т. Деструктивті діни ағымдар туралы түсінік // <http://kazislam.kz/maqalalar/item/12878-destruktivti-dini-a-yndar-turaly-t-sinik>. Qaralghan uaqyty: 03.05.2018.
- Портрет экстремиста // <http://kazislam.kz/ru/basty/item/12034-portret-ekstremista>. Qaralghan uaqyty: 04.05.2018.
- Рысбекова Ш.С., Базарбаев Б. Религиозная ситуация в Казахстане: проблема диалога религии и государства // <https://articlekz.com/article/15133>. Qaralghan uaqyty: 03.05.2018.
- Сімәділ Қ. Діни радикалдар және имам уағызы // <http://qazaqadebieti.kz/7239/dini-radikal-dar-zh-ne-imam-ua-yzy>. Qaralghan uaqyty: 03.05.2018.